

PÉTER LÁSZLÓ

JUHÁSZ GYULA HÁLÓJÁBÓL

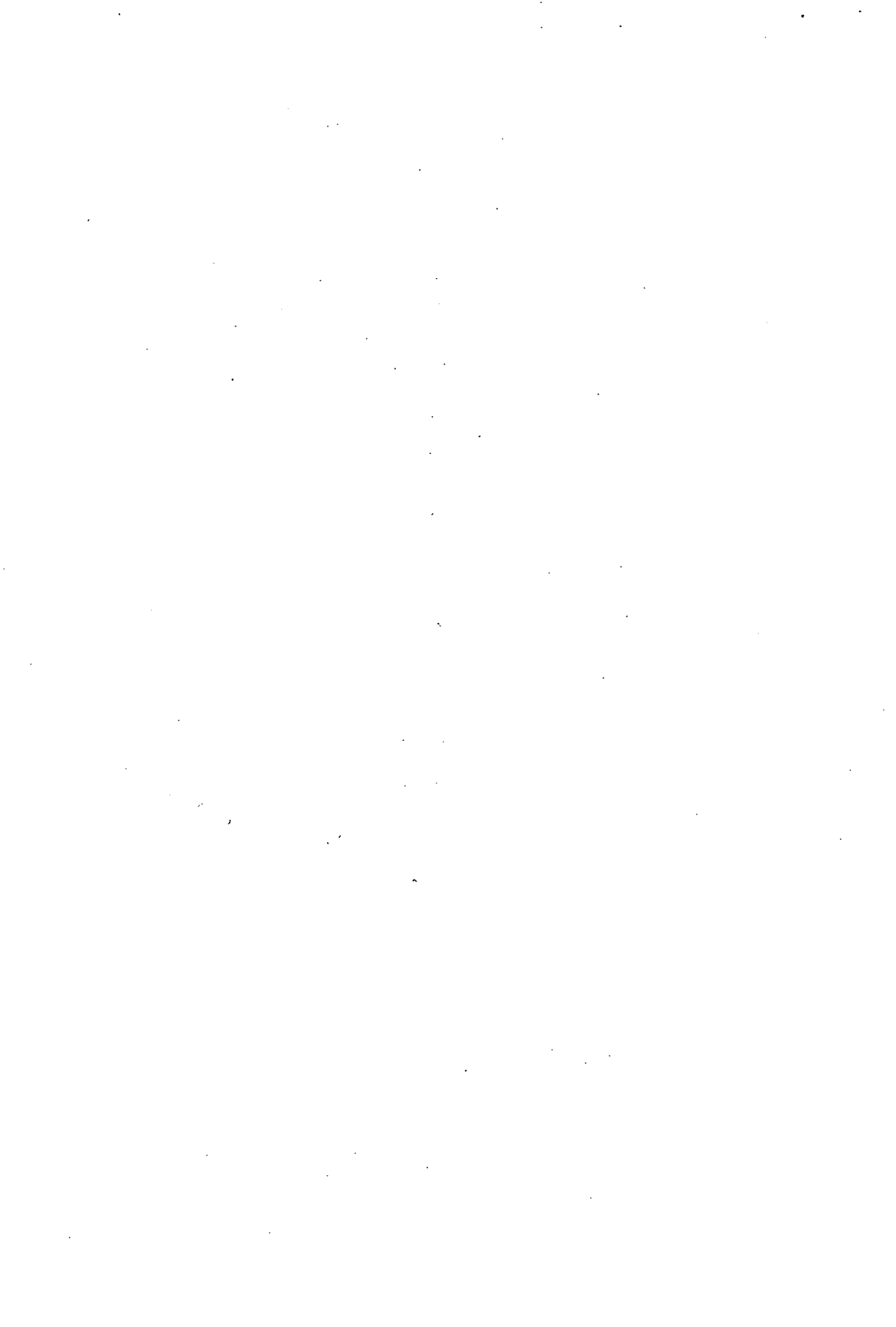
VERSMAGYARÁZATOK

A **tisztáj** DIÁK-MELLÉKLETE

10.

1993. OKTÓBER

Plutarkhosz szerint Arkhimédész (Kr. e. 287–212) görög matematikus és fizikus egyszer azt mondta: „Adjatok egy pontot, ahol szilárdan megvethetem a lábam, és ki-mozdítom helyéből a földet.” Azóta az *archimédészi pont*, ahogy régibb helyesírással és kiejtéssel emlegetni szoktuk, a dolgok lényegét, legfontosabb elemét jelenti. József Attila esztétikai fejtegetései során mintegy tételeként kétszer is leírta, hogy *a mű világá-nak minden pontja archimédészi pont*. Úgy értette, hogy a műalkotásnak, közelebbről a versnek minden sora „a kölcsönösen függő kapcsolódás folytán eleve meghatározza a többi”, azaz szorosan összefügg a vers egészével. Ha ezt az elvet kiterjesztjük egy-egy klasszikus író, költő egész életművére, úgy is értelmezhetjük, hogy valamennyi alkotá-sának minden eleme valamiképpen szervesen összetartozik. Ahogy Radnóti Miklós megfogalmazta: „Az ember haláláig egy művön dolgozik.” „A versek erősítik egymást, feleselnek, együtt zengenek, folytatják egymást, táncot lejtve forognak, és egymásra dobált fények felvillantják a részletek szépségét, de megvilágítják az egészet is.” Szem-léletesen ábrázolva tehát *az életmű háló*: bármely csomójánál ragadjuk meg, az egészet birtokunkba vehetjük.

Némi túlzással tehát azt mondhatjuk, a hozzáértő egy életműből akármit kiemel-het, belőle az egészre érvényes tanulságokat szűrhet ki. Ez természetesen nem jelenti, hogy minden alkotást, minden verset egyforma értékűnek tartunk. Arra azonban fig-yelmeztet, nehogy egy költőt csupán néhány verséből ítéljünk meg. Pl. csak azokból, amelyeket antológiák, szöveggyűjtemények, irodalomtankönyvek – netán unalomig ismételve – közölnek. A következőkben Juhász Gyula „hálójának” néhány olyan cso-móját ragadjuk meg, költészetének néhány olyan darabját vesszük közelebbről szem-ügyre, amelyek nincsenek az iskolakönyvekben, holott nagy versek, és erős fénycsóvát vetnek a költőre: emberi és költői alkatára, lelkületére, gondolkodásmódjára, egész köl-tészetére. A kiszemelt versekkel igyekszem érzékeltetni Juhász költészetének tartalmi gazdagságát (egyéni életének gondjait, szerelmeit, betegségét; magyarságról, emberség-ről, demokráciáról, szocializmusról, kereszténységről vallott nézeteit) és a versformák („Juhász-strófa”, szonett, tercina, „nemzeti versidom”, disztichon) fölhasználásának vál-tozatosságát.

Glória, 1913

Egyszerelmű költőnek szokás mondani, holott líráját több múzsa is megihlette. Annyiban mégis igaz ez, hogy szerelmi költészetének természete azonos: a Hermiáról szóló versek hangütése, képvilága alig megkülönböztethetően rokon az Anna-verseké-vel. Ez utóbbiak közül is szinte csak kettőt szokás emlegetni: a *Milyen volt...* (1912) és az *Anna örök* (1926) címűeket. Az előbbit egy év múlva követte ez a vers:

Glória

*A hangod selyme egyszer elfakul,
Hajad aranya koporsóba hull.*

*Gyönyörű tested, e meleg szobor,
Hűvös rögök ölébe szétomol.*

*Jöhet idő, hogy élsz még és szeretsz,
S az én szívemben tél és este lesz.*

*Magányos este, fázós és beteg,
Már nem akarlak, és nem értelek.*

*Mi voltál? Játék. Eltörtél, szegény.
A harc is elmúlt, és már nincs remény.*

*És mégis, mégis. Rímek, ritmusok
Szent tengerén elsüllyedt májusok*

*Gyönyöre zeng, és kínja ring tova,
A dalom él, és vége nincs sohal*

Az első szavak már ismerősek: *Milyen volt hangja selyme, nem tudom már...* Később Hermia, azaz Zöldi Vilma (1887–1927) szavainak is a *selymét* emlegeti (*Szerelem?* 1919), s az ő hangjának *báronyára* gondol (*Tájkép*, 1919). Ezek az öntudatlan ismétlődések olyanok, mint valakinek a szavajárása: csavarmenetek, amelyeknek mentén újra és újra fölújulnak az emlékek.

Remek kép: az eszményített, gyönyörű női test – *meleg szobor!* S a költő alkati borúlátása rögvest ellentétére társítja: hiába e szépség; e forró akt hűvös rögök közt fog szétporladni. Sárvári Anna (1887–1938) nem tudta viszonzni a kopottas váradi tanár rajongó szerelmét; meg sem igen értette a hozzá, róla írott verseket. Fialat volt, az élet örömeit kereste, nem a szomorú költő társaságát. *Jöhet idő, hogy élsz még és szeretsz, / S az én szívemben tél és este lesz.* Juhász jövendölése némiképpen mégis valóra vált: amikor Anna utóbb a versek napsugarában szeretett volna sütkérezni, s 1917-ben betegágyánál kereste föl a költőt, Juhász nem engedte magához. Félt a csalódástól. Az álmaiban és költészetében eszményé emelt Annát nem akarta szembesíteni a valódival. Annának később, tönkrement életének keserű szakaszában az Anna-versek nyújtottak vigasztalást. Halálos ágya mellett Juhász Gyula verseskötete hevert kinyitva valamelyik Anna-versnél...

Nyelvi megformáltság szempontjából is különös a következő sor: *Mi voltál? Játék. Eltörtél, szegény.* A metaforát, a játékot, Annaként, második személyben szólítja meg.

Általános költői eljárás a *mégis* határozószóval bevezetett ellentét. Klasszikus példája Vörösmarty verse, a *Gondolatok a könyvtárban*. Miután a könyv, a műveltség haszontalanságának történelmi példáit, a világban mindenütt érvényesülő irtóztató hazugság keserű tanulságait felsorolta, fölkiált: *És mégis – mégis fáradozni kell...* Juhász Gyula költészetében is gyakori ez a formula; két versének címében is alkalmazza (*És mégis...*, 1919, 1934). Itt is; a viszonzatlan szerelem minden kínja ellenére: *És mégis,*

mégis... Anna-verseinek később szintén jellegzetes fordulata ez: *Hiába mégis. Szép volt síkra szállva / Rohanni szélmalomra és halálba...* (*Dulcineának*, 1915). Legismertebb az *Anna örök* megfogalmazása: *ó, de mégis, / Ne hidd, szívem, hogy ez hiába volt...*

Juhásznak – kortársaival, barátaival, Babitscsal, Kosztolányival, Tóth Árpáddal el-lentétben – nem szokták formaművészetét dicsérni. Babits „rokonszenves hanyagsá-gát”, Juhász Géza „igénytelen pongyolaságát” méltatja; Kosztolányi azon lepődik meg, „mennyre nyelvi fogások és bűvészkedések nélkül idéz elő bonyolultan finom érzése-ket”. Ez elsősorban rímeire, hanyag asszonáncaira vonatkozik; ám szinte minden mélt-atója kiemeli verseinek zeneiségét. Akár Verlaine (*De la musique avant toute chose*: Ze-nét minékünk, csak zenét... Kosztolányi Dezső fordításában), Juhász számára is a vers muzsikája volt az első. Komlós Aladár írta róla: „Alig van költő, aki jobban mellőzné a verselési virtuozitást, s mégis rendkívül zenei, sajátos, titokzatos, mély zeneiséggel; lankadt lökésekkel hajtott ritmusa, nem tudni, hogyan, valahogy a szívbe talál.” „Fur-csa, halk, titokzatos zene ez” – jellemezte Tóth Árpád is Juhász költészetét. „Messziről cseng a versek zenéje – írta Illyés Gyula –, legelőször a zene, a harmónia az, ami fülünkbe hat, tompa, ismerős, kesergő, mélabús magyar muzsika.”

Ezt a tompa gyászzenét a bús poéta tudva-tudatlanul a nazális és palatális hangok-kal, az *ng, nj, nt, ny* hangkapcsolatok egymásutánjával szuggerálja belénk. Az már nyel-vünk véletlen sajátja, többlete, hogy ez *tenger* szavunkban a hullámozást, a dallamot is képes bennünk fölidézni: *Rímek, ritmusok / Szent tengerén elsüllyedt májusok / Gyönyö-re zeng, és kínja ring tova...*

Ady azt írta az *Elbocsátó, szép üzenetben*: *Általam vagy, mert meg én láttalak*. Léda a névtelenségbe hullott volna, ha Ady költészetében nem válik halhatatlanná. Ha átlag-ember mond ilyet, nagyzási hóbortnak tekintjük; a költői öntudatnak ilyesfajta meg-nyilatkozásai Janus Pannoniustól Petőfin át József Attiláig igazolódott jövendölésként hatnak ránk. *Ha nem leszel most azé, ki szeret, / majd leszel akkor másé. / Egy ország po-rába írom neved. / Vigyázz, belőled is lehet / N. Pálné, X. Tamásné.* (József Attila: *Ha nem leszel...*)

Juhász Gyula egy évvel előbb, *Coronatio* című versében Adyval egybehangozón írta: *Anna örök, mert Annát én szerettem*. Most meg ezt a költői proféciát olvassuk: *A dalom él, és vége nincs soha!* A reménytelenül és érdemtelenül szeretett nőnek a költé-szetében halhatatlanságot, dicsőséget – erre utal a cím – ígér. A *Glória* cím ugyanakkor ezt a verset is azok közé sorolja, amelyek a katolikus liturgia Mária-tiszteletének kép-kincsét alkalmazzák a fölmagasztosult szerelemre (*Dicsőség, Amor, Profán litánia, Hála-adás*). A *Coronatio* is ilyen: megkoronázást jelent; eredetileg Máriának mennybe vitele utáni megkoronázását. Bármilyen furcsa, hogy e másodrangú, gyarló életű kis vidéki szí-nésznőt az elragadtatott költő Máriához hasonlítja, most is el kell vonatkoztatnunk a versbeli Annát az ihlető múzsától, és e végletes költői túlzásban az eszményi Nőnek, a rajongó, tiszta szerelemnek metaforáját látnunk.

Ennek a versnek a formája – kétsoros, párrímes, többnyire jambikus szakasz – Juhász kedvelt strófászerkezetét képviseli. Olyannyira, hogy gyakorisága miatt ezt Lukácsy Sándor „Juhász-strófanak” minősítette. Ám nem Juhász leleménye. A magyar költészetben előzménye néhány Balassi- meg Petőfi-vers és Thaly Kálmán ún. kuruc balladája (*Esztergom megvételéről*, 1872). Hatásukat elmélyíthette Heine és Verlaine né-hány hasonló szerkezetű verse. Valószínű, hogy Juhász Gyula Kiss Józsefnek – Gáldi László szerint Vajda Jánosnak és Reviczky Gyulának – hatására kezdte – már 1903-ban –

alkalmazni. Ady gyakran élt e strofászerkezettel (pl. *Fölszállott a páva*), sőt Babits és Kosztolányi is. Gáldi megszámolta: 1920-ig Juhász 32 ilyen verset írt, és ezek hat változat közt oszlanak meg. Egy kivétellel (*Vidék*, 1918) mind jambusi lejtésű. A szótagszám nyolctól (*Tiszai csönd*, 1910) tizenháromig (*Isten háta mögött*, 1913) terjed, de a „hagyománytisztelő” tízszótagosak (14 vers) és tizenegyesek (9 vers) vannak fölényben. Párosan csoportosított kilencszótagos csak később akad (*Titkos értelmű rózsá*, 1919).

Véres ősz, 1914

„A világháború – írta Juhász Gyula 1915-ben *Háború és kultúra* című tanulmányában, a makói gimnázium nyomtatott értesítőjében – egy csapásra megbénította az európai népek nagy nemzetközi forgalmát.” „A háború első általános és jellemző kultúrtünete az a jelenség, amelyet röviden az európai népek szolidaritásában beállott rövidzárlatnak nevezhetünk.” „A háború tömegtébolya – ezt már 1926-ban, visszatekintve vetette papírra – 1914 forró és mámoros nyarán bizony a legkitűnőbbeket és legderékabbakat is megszédítette és megtévesztette.”

Ady, Babits, Dutka, Kassák kivételével jórészt a magyar írókat, költőket, Juhász Gyulát is. Az első „csodálatos napokat” kétely nélkül, lelkesen köszöntötte. Az Oroszország elleni háborút úgy fogta föl mint a cári zsarnokság elleni demokratikus szabadságharcot, az 1849-ért, *Világosért* jogos nemes bosszút: „magyar revánst”!

A mámoros nyarat hamarosan a gyászos ősz követte. Jöttek a halálhírek (közte jóbarátjáé, az Ady-rajongó festőművészé, Szöri Józsefé), és jöttek a sebesültek, rokkantak; szaporodtak az özvegyek, árvák. Október 14-én a Makói Újságban már a világégés közepett megrendült, tehetetlen költő vall:

Véres ősz

*Ó, hol a régi, régi csöndes ősz,
Az édes bánat, mely mélán esőz,
S mint finom kőd szitál szívünk felett,
Mely hervad, mint a bíbor levelek?*

*És hol a régi, régi alkonyat,
Mikor hiába fájó álmokat
Lelkünk, e halkan zengő zeneszer,
Dallamba tördelt, mely nem veszhet el.*

*Szavak pompája, gyémánt és arany,
Én gazdagságom, ó, be oda van!
Vér és tűz büszke bíbor tengerén
Papírhajómmal mit keressek én?*

A költészetnek megint egyetemes formulája az *ubi sunt*, a *hol vannak?* A római irodalomban, a bibliában, a középkori költészetben már hatásos stílusfogás. Leghíresebb változata Villoné: *Hol van a tavalyi hó?* Első magyar előfordulása 1506-ból való, a Winkler-kódexben. Kölcsey a *Zrínyi dalában*, Radnóti az *A la recherche*-ben, Szabó Lőrinc *A huszonhatodik évben*, Vas István az *Egy szerelem három éjszakájában* él vele – sokak között. Még az operettdalban is hatásos: *Hol van az a nyár, hol a régi szerelem?*

Juhász Gyula költészetében gyakran találkozunk vele, hiszen jellemzően emlékező, nosztalgizáló líra az övé. A *véres ősz* még azokat a régi őszöket is megszépíti, amelyek – a kudarcosnak érzett élet: a költői sikertelenség érzése, a boldogtalan szerelem fájdalma miatt – *édes bánattal* voltak telve. Az *édes bánat* ismerős stilisztikai alakzat: a jelző és a jelzett szó ellentétén alapuló oximoron. Szokatlan kép, de nem képzavar a bánat mint köd, hiszen a lelket valóban úgy burkolja be, mint a permetező őszi köd a testet. A versben a szívet szítálja be; a fájdalomtól vérző szívet, mely a költőnek – stílusosan – szintén a természetből vett hasonlata szerint olyan, mint a bíborra színesedett őszi falevél.

A párrímes, négysoros versszerkezet második szakasza megismétli, folytatja az *ubi sunt* kínálta visszarévedést. Nem mond újat, csupán variálja, más szavakkal belénk sulykolja a rettenetes különbséget a hajdani *édes-bús* alkonyatok és a mostani vigasztalan fájdalmak között. A régi bánatokat a költői lélek dallammá párolta, verssé írta ki magából; verssé, amely – hite szerint – megmarad az örökkévalóságnak.

A századelő modern impresszionista költészetét a festői színgazdagság jellemzi. Juhász jellegzetes színei az arany, az ezüst, kék és lila. Itt a költészetében szintén gyakori gyémánt is mint tündöklő, fénylő szín hat ránk, a költői szavak pompájának velejárója. A szó a költő számára nem egyszerű eszköz, hanem lelkének objektivációja: látható formája. *Szavak, csodálatos szavak / Békítének, lázítanak. / ... Őlnék és feltámasztanak* (Szavak, 1934). Kosztolányi szerint: „Ki a költő? Az az ember, akinek a szavak fontosabbak, mint az élet.”

A *szavak* tehát itt Juhász Gyula egész addigi líráját jelentik. S ez a líra, életének lényege, most, a háború vérzivatarában értelmetlennek, fölöslegesnek tetszik előtte. Ahogy 1918-ban *Salve* című versében írja, a negyvenkettes ágyúk dörgése közben tehetetlenül csak dúdolgat a költő. Az öldöklés közepett nincs szükség a szép szó varázslátára: *Vér és tűz büszke bíbor tengerén / Papírhajómmal mit keresek én?*

A *tenger*, akár a *Glóriában*, most is zenéjével hat; ezt fokozza jelzőjének alliterációja. Az Anna-versben a rímek, ritmusok tengerét érzékeltette; itt a vérét és a tűzét. S ez a *tenger* sajátos gondolatársítással hívja elő a meglepő, új képet: a vérözönben tehetetlenül hánykolódó, végül elmerülő papírhajóét, a békét áhító, ám az emberiség sorsára hatástalan líra metaforáját.

Terzinák Móra Ferencnek, 1919. május 11.

Juhász Gyula és Móra Ferenc korábbi ismeretsége, a Dugonics Társaságban alkalmi együttes szereplése 1918 nyarán vált barátsággá, ősztől pedig a politikai küzdőtéren sorstársi kötelékké. Ezért, hogy bár ekkor Mórának nem volt kerek évfordulója, hiszen csak 39. születésnapját ünnepelte, Juhász Gyula *Köszöntőt* írt neki. Furcsa, hogy a *Magyar nyár 1918* című verse előtt néhány héttel barátjának *békét kívánt annyi harc után*. Holott éppen most kezdődtek a harcok mindkettejük számára. Együtt vettek részt az őszirózsás forradalomban, egyszerre vállalták a vértelen fordulattal hatalomra jutott proletárdiktatúrát; egyszerre váltak üldözötté az ellenforradalom fölülkerekedése után. Móra ugyan – barátainak, Szalay József rendőrfőkapitánynak és Somogyi Szilveszter polgármesternek támogatásával – megmaradhatott a Somogyi-könyvtár és

Városi Múzeum élén, de a Szegedi Napló főszerkesztői székétől neki is el kellett búcsúznia, ugyanakkor, amikor Juhász Gyulát elüldözték a színházi direktóriumból, és arcul ütötték a városháza közgyűlési termében.

Közös sorsuk fakasztotta e verset:

Terzinák

Móra Ferencnek

*Az életútnak épp közép felén
Ha visszanezünk, pajiás, a sötétbe,
Különös dolgot látunk, te meg én:*

*Mögöttünk elmúlt napjainknak éje,
És benne holdvilág gyér mosolyával
Fiatalságunk balgatag reménye.*

*Az én szívem már emlékezni átal,
De azt tudom, hogy előbb mind az emlék,
Mint életem, amit nem éltem által.*

*Csak készülődtem, hogy majd egyszer elmék
A napos és virágos oldalára,
De nem láttam mást, csak a naplementét.*

*Te is az ódon könyvtárnak zugába
Bújtál, ha künn a tavasz csókja égett,
És este írtál, sokat és hiába.*

*Mert ólomerdők erdeje mivégezt,
Ha meghúzódni sem tudsz benne végül.
És újság rongya lesz minden, mi élet?*

*Mi marad itt meg végső menedékül
Az élet elfáradt Robinzonának,
Ha a vihartól minden álma szétdűl?*

– Egy jó szivar tán s egy szép, büszke bánat?

A tercina olasz eredetű versforma; nevét egyik ismertetőjegyéről, háromsoros versszakairól kapta. Dante *Isteni színjátéka* tette népszerűvé. Másik ismerve rímképlete: a 11 szótagú, jambikus sorokat a rímelés fűzi össze. Minden szakasz második sorának ríme a következő szakasz első és harmadik sorának végével cseng össze (*aba bcb cdc ded* stb.). Rokon a szonettel, mivel ez két négysoros és két háromsoros szakaszból épül föl; a háromsorosakat a szonett *tercinájának* is nevezik a szokottabb *tercettje* helyett. Juhász Gyula néhány versét (*Fotografiák*, *Szerény gőg*, *Szerenád*) e formában írta.

A forradalmi mámor utáni *macskajaj* – Katzenjammer, csömör – adja e versének alaphangját. Bármilyen nyeglének látszik is e szó, utóbb a költő maga is használja, és éppen

ennek a kínzó érzésnek kifejezésére. *Arany Jánoshoz* (1925) című versében a nagy költő-elődnek panaszolja, hogy *viharban járt, hol jég és vér esett*; majd visszatért az álmok falujába, *Hol ákác bólog, és szunnyad a zaj, / És elcsitul a balga macskakaj*.

Ezt a forradalmi mámort magam is akkor értettem meg, amikor átéltem 1956-ot. Az utána következő mély csalódást is november 4-e után. Juhász Gyula a zord valóság elől már 1919 májusában az álomba, az emlékezésbe menekül. Költői hatáskeltés, hogy ennek épp ellenkezőjét állítja: *emlékezni átal*. Ez az állítmány (restell, vonakodik megtenni) egyszerre népi és választékos. Az emlék szebb számára, mint megélt, boldogtalan, szegény, kudarcos élete: a helyettes tanár vidéki vándorlása; „a falusi költő” (*Vidék*, 1918) kiszorítottsága az irodalmi élet központjából; a nyugdíj nélkül, özvegy édesanyjával magára maradt, tisztességes szegénységben, verseinek, vezércikkeinek szerény honoráriumából tengődő újságíró szürke világa...

Jobb életre vágyott – panaszolja. Az *elmék* (elmegyek) népnyelvi alakot a rím-kényszer hívta elő; e szövegekörnyezetből talán kissé ki is ütözik. Húszévesen, amikor egyetlen a Négyesy-szeminárium afféle titkáráként vezérekedett, sikeresebb jövőre készülődött. Amikor Babits a maga Kazinczyjának nevezte; Kosztolányi egyik levelében Kedves Mesternek szólította, egy másikban magát „alantibb embernek” ítélte; egy harmadikban pedig azt írta róla: „Juhász a szénior, a leányok álma, az író, a költő, a tudós, az egyetem diktátora.” Tóth Árpád ott ült Juhász háta mögött, s nem merete megszólítani...

Azután minden kudarcba fulladt. A főváros vagy a szülőváros helyett Máramaros-sziget, Léva isten háta mögötti kis gimnáziumaiba száműzték. Várad ideiglenes oázist jelentett, ám utána megint *két keserű év* (*Nefejejcs*, 1920) a morva határszélen, a „szomorú Szokolcán”. Makó már hazafelé vezette, de ott meg belerokkant a háborús tanárkodás vesződéseibe. Majdnem egy évet töltött a budapesti idegklinikán, s csak a forradalom előszele frissítette föl alkotókedvét. Hiába remélte az élet napos és virágos oldalát, megint csak a naplementét láthatta. A bukás újból letörte.

Móra addigi életútja sem volt vidám. Szegény gyermekkor, keserves nyomorgás Pesten az egyetemi évek alatt, s tanulmányait jórészt ezért abba is hagyta. Állástalanság után végre a Szegedi Napló befogadta, teret adott tehetségének, s most néhány éven át – leszámítva családi összeütközéseit, házasságának viaskodásait – látszólag révbe ért. Nappal tekintélyes könyvtár- és múzeumigazgató, este és éjszaka a Szegedi Napló főszerkesztője, az *ólomerdők*, a nyomtatott betűk robotosa. 1915-ben Pósa Lajos özvegyének így kesergett: „Nekem, szegény hajszott állatnak megint nem jutott egy napi pihenés sem. Második éve telik így el a főszerkesztőségnek, aminek vállalása nyilván nagyon elhibázott dolog volt. Folytonos idegmunka, sok izgalom, elszakadás az irodalomtól, s messzebb, messzebb távolodás az én régi, csöndes, nézelődő életemtől. A háború végéig állnom helyemet most már mégis becsületbeli kötelesség.”

E panaszt olvasva gondolhatnánk, hogy akár örülhetett volna is, amikor 1919. május 8-án lekerült a neve a Napló címlapjáról. Visszavonulását azonban nyilván nem így képzelte. Ahogy Juhász három nap múlva született versének utalása is bizonyítja. Az *újság rongya* költői idézet (a nyelvészeti szövegten szakszava szerint a *referenciális intertextualitás* esete), nem szó szerinti, de világos utalás Vörösmarty *Gondolatok a könyvtárban* című versére (*Országok rongya, könyvtár a neved*).

Ha a vihartól minden álma szétűl, nem marad más, mint Mórának a szájából sohasem hiányzó szivar és a büszke bánat. Büszke, mert nincs egyiküknek sem oka, hogy

megtagadják forradalmi szereplésüket. Mind a ketten a magyarság jobb jövőjében biza-
kodva messianisztikus hittel álltak a forradalmak mellé. Mint sokan akkor, ők is ószin-
tén hitték, hogy *ex Oriente lux*: Keletről jön a fény. Csalódtak, de nem tehetek róla,
ha ideális elgondolásaikat a forradalmak vámszedői és haszonélvezői megcsúfolták.
A bánatnak, bár nem ellentétes, mégis szokatlan jelzője a büszke, de Juhász költészeté-
ben van rokona. Ugyanez időben emlegeti életének *tiszta gögjét* (*Az én magányom*,
1919), másutt verscímben hirdeti *Szegény gögjét* (1918); ez már több mint szokatlan:
ellentétes, oximoron.

A szép, büszke bánat változata (*szép rezignáció*) visszatér két évvel későbbi *Móra
Ferencnek* című szonettjának végén. E versének gondolatmenete hasonló a *Terzináké-*
hoz: itt is a vigasztaló könyvek kínálják az egyetlen menedéket az élet zord évszakai
elől. *Felelni ők se tudnak a szegénynek, / De amiért itt mégis élni jó: / Van bennük sok szép
rezignáció.*

Még egy verset írt Juhász Gyula Móra Ferencnek és egyet az emlékének. 1929-ben
már a melankólia rabjaként köszöntötte az írói jubileumát országosan ünneplő bará-
tot (*Móra Ferencnek, a jubileumára*), majd Móra halála után emlékezett vissza barátság-
gukra (*Móra Ferencnek, 1934*). Barátságuk nem volt feszültség nélküli, hiszen Móra
„goethei élete”, társadalmi és írói sikere titkon bántotta a magát vele egyenrangúnak
tudó, mégis mindenben (szerelemben, társadalmi rangban, anyagiakban, írói hírnév-
ben) kudarcot érző Juhász Gyulát. A költő emberi nagyságát mutatja, hogy ennek
soha nem adta tanújelét. Utolsó versében is hitet tett Móra mellett:

*Mi nem búcsúztunk el soha,
Két meghitt, régi cimbora,
Ki együtt harcolt, álmodott,
Kiket, mint minden álmodót,
Sokszor fölébresztett az élet,
Mikor vetésük semmivé lett.*

Ugyanazok a gondolatok ezek, mint a *Terzinák* rezignált, bánatos vallomásai.

A vén cigánynak..., 1919. augusztus 13.

Juhász Gyula szívvel-lélekkel várta, köszöntötte az őszirózsás forradalmat. Nem-
csak a négyéves öldöklés végét, hanem a feudális ország demokratikus átalakulásának
lehetőségét is látta benne. A proletárdiktatúrát is azért fogadta el és vállalta jó ideig,
mert vértelen fordulattal jött létre, és mert a közeli világforradalom megvesztegető hite
őt is magával ragadta. Semmi tagadni-vagy szégyellnivaló nincs ebben: a magyar iroda-
lom legjobbjai hasonlóan hitték. Állásfoglalásukat az is kedvezően befolyásolta, hogy
Kun Bélának vállalták a honvédó harcot az ország magyarlakta részeiért. Szegedet
a francia megszállás megóvta a vörösterrortól, de a fehérterrort csak mérsékelni tudta,
megakadályozni nem. Juhász Gyula és Móra Ferenc számára ezért látszott nagyobb ve-
szélynek a bosszúra készülő ellenforradalom.

Nem volt elég, hogy a szegedi ellenforradalmi fordulat után, még májusban, Ju-
hász Gyulát elüldözték a színház éléről, és bántalmazták, hanem a szélsőjobboldali
lapok sorozatosan durván támadták. A költő hamarosan száműzöttnek érezte magát
szülővárosában.

Augusztus 13-án jelent meg a Délmagyarországban *A vén cigánynak...* című verse. Formája a *Véres őszével* rokon.

A vén cigánynak...

*Hol az az ünnep? Én már nem remélem,
Talán meglátja késő unoka,
A föld alatt csírázik csak reményem,
És ünnepem itt fönnt nem lesz soha.*

*Fáj veszni látnom annyi büszke álmot,
De ez a fájás is tilos nekem.
Idegen lettem itthon, idegen.*

*Kis, hangos senkik túlríkoltanak tán?
– Halkan zokog a fáradt fájdalom –
Enyém egy árva, hontalan magyarság
És emberség. De ezt már nem hagyom!*

A cím egyértelmű utalás Vörösmarty vén cigányára, ahogyan a vers első sora is. Juhász Gyula a Vörösmarty jövendölte ünnepet kéri számon a történelemtől. A *Hol* itt nem az *ubi sunt* nosztalgiaja, hanem a kétségbeesés reménytelensége. Juhász lírájában ez a költői idézet többször is előfordul, mégpedig igenlő értelemben. Már idézett *Salve* című költeményében 1918 nyarán nagyon is hiszi, hogy *lesz még ünnep egyszer. Sóhaj* (1920) című versében *áhitattal az ünnepre gondol, / mely jönni fog még, ó, mert jönni kell!* 1924-ben Emőd Tamásnak ajánlott *Mézeskalács* című versében szintén a bizakodása kekedik fölül: *De lesz még egyszer ünnep és kalács, / Magyar szegénynek vig föltámadás.*

Most, az ígéretes forradalmak elbukása után, mély csüggedésben nem lát reményt. Talán meglátja *késő* (értsd: kései) *unoka*. S itt következik a sor, amely a legtöbbet mond az elmúlt hónapok szerepéről a költő életében és gondolkodásában: *Fáj veszni látnom annyi büszke álmot*. Annyi büszke álmot: ezúttal is, mint a *Terzinák Móra Ferencnek* című versben, elsősorban az övé, a költőé, a színigazgatóé, publicistáé, közéleti szereplőé, aki azt hitte, a demokrácia és a szocializmus viszonyai között órá sikeresebb, boldogabb élet vár. Az *álmot*, mely a *Terzinákban* is fontos szerepet töltött be, egy hét múlva, a 20-án megjelent *Búcsú Robin pajtástól* című versében szintén előfordul, és tovább segít értelmezni, mit jelentett Juhász ekkori gondolkodásmódjában. A *Szent-ivánéji álmot* a *Hamlet* mellett a költő kedves Shakespeare-darabja volt. Igazgatása alatt, április 10-én bemutatta a színház; előtte a költő mondott bevezetőt. Hermia szerepében a szép szőke Zöldi Vilma, Robinéban Bányai Irén. *Oly szép is volt ez a nyáréji álmot* – mondja itt a költő, s bár Pucknak csak azt panaszolja, hogy ébredve Hermiát nem találja, a szavak összefüggéséből világos, hogy ez a *nyáréji álmot* sokértelmű Juhász számára. Az új szerelemnek, a remélt jobb világnak, benne a maga költői és színházi terveinek álmait egyaránt jelentette.

S mindez ebek harmincadjára került. Verseiben, vezércikkeiben védi a forradalom vívmányait, ám ezért újabb támadásokat kap az ellenforradalom tollforgatóitól, köztük olyanoktól, akik a forradalmakat is gátlástalanul kiszolgálták, mint pl. egyik támadója, Zsirkay János. (Van-e ki e nevet ismeri? Juhász Gyula ellenségei a névtelenségbe hulltak; az ő neve és költészete, míg magyar szó lesz, eleven.)

Itt kezdődött, 1919 nyarának végén Juhász Gyula száműzetése szülővárosában. *Meg akarjátok ölni a pacsirtát, / Harsány dalost, mert pirkadást dalol...* (Sóhaj, 1920). A pirkadás, a hajnalvárás ekkori költészetének jellemző, sokszor visszatérő motívuma (Dózsa feje, 1919; *A munka*, 1920; *Petőfi-centenárium*, 1922; *Önarckép*, 1923 stb.) Kik ezek a percemberké? *Ó, emberek seprűje és ocsúja, / Ó, hályogos és tályogos nevek...* (*Egynémelyekről*, 1919). Az ellenforradalom árján fölbukó habok, karrieristák, irigyek; érvényesülésükért könyöklők, eszményeket nem ismerők (*Nem néznek ők soha az égi kékre, / S a földi zöld nekik legelni jó*), a zászlónak nem a színét nézik, hanem a nyelét (*Madách Sztregován*, 1922). Ezek a jöttment figurák akarták magyarságra és emberi magatartásra tanítani a nagy magyar költőt? *Kis, hangos senkik túltrikoltanak tán?*

Az utolsó két sor túlmutat Juhász Gyula eszmevilágán. Itt fogalmazza meg először a húszas években következetesen hirdetett fölfogását: a magyarság és emberség elválaszthatatlanságának eszményét. Az árva, hontalan magyarsággal való azonosulása világosan a megcsonkított országra, az eltiport nemzetre utal. Az emberséghez vallott hűsége a szocializmushoz való hűségét jelenti. Ezért írta az előbbivel egybehangzóan 1919 decemberében a munkások eszperantó egyesületének műsoros estjéhez készített prologusának befejező szakaszában: *Testvéreim, az eltiport magyarság / És elárult Emberség vár ma ránk. / Legyen a föld mindenkinek mennyország, / S népek hazáján boldog föld hazánk!*

Ez a sajátos kettősség jellemzi Juhász Gyula költészetét és publicisztikáját a húszas években. Valószínűleg tőle tanulta az ifjú József Attila is ezt az észjárást, amikor alig három év múlva éppen a Juhász Gyulát köszöntő versében írta: *Üzend, hogy nincsen Isten, Ember, / Csak magyarok letiport hazája* (Juhász Gyulához, 1922). Révai József ezt úgy próbálta magyarázni, hogy a letiport hazán a letiport proletárdiktatúrát kell érteni. Az értelmezés kulcsa Juhász Gyula versében van: a letiportságon, eltiportságon Juhász Gyula és József Attila versében egyaránt egyszerre kell értenünk mind az elbukott forradalmak miatti keserűséget, mind a trianoni döntésből fakadó jogos honfibút.

Itt nincs mégis, ám a harmadik versszak szembefordul az első borulátásával. Védekezésből támadásba lendül, a *fáradt fájdalom* alliterációjával és mély hangú, hosszú magánhangzóival szemben az utolsó sor rövid, pattogó szavai jól tükrözik ezt az érzelmi átváltást. *Nem engedjük a forradalom vívmányait!* – írta a Délmagyarországnak ugyanabban a számában megjelent vezércikkében. Versben ugyanezt kiáltja: *De ezt már nem hagyom!* Nem véletlen, hogy a tartalomnak és a versformának összefüggéseiről írott könyvében Péczely László éppen ezt a rímet hozza példának a dacos, frappáns tiltakozás érzékeltetésére, ahogyan válaszol utolsó, határozott rímzavával (*nem hagyom!*) komor hangulatú rímfelelőjének (*fájdalom*).

Magyar..., 1921

A szerb királyi hadsereg 1918. november 19-én szállta meg Szőreget és Újszegedet. Nyomában a közigazgatás délvidéki szerb képviselői is úgy kezdtek berendezkedni, mintha a várható határok a Tiszánál húzódnának. 1919. február 5-én a szerb katonák le is zárták a hidat, s csak kivételesen adtak igazolványt, hogy egy-egy újszegedi lakos átmenessen Szegedre. Ugyaneznap megszállták a szegedi határ alsótanyai részét. A trianoni „békeparancs” (1920. jún. 4.) alapján a Tisza–Maros szögének községei és Alsótanya határrészei is csak 1921. augusztus 19-én szabadultak föl.

Ebből érthető meg Juhász Gyula *Tömörkény asztalánál* (1921) című versének utalása: *Mert a vizecske se a régi most, / A másik partján se a régi poszt. A vizecske Tömörkény szótárában a Tisza beceneve; a másik partja az újszegedi, ahol a szerb királyi hadsereg katonái álltak őrséget a híd följáróján.*

A Tiszántúl – így Hódmezővásárhely és Makó – román megszállását is figyelembe kell vennünk, ha a költőnek első, ún. *irredenta* megnyilatkozásait kellő történelmi keretben érthetővé akarjuk tenni.

Az őszirózsás forradalom első szegedi hetilapjában, a Tűz 1918. december 21-ei számában jelent meg Juhász Gyula első olyan verse, amely a történelmi Magyarország egy-egy területének elszakítása – ekkor még csak megszállása – ellen tiltakozott. *Dugonics* című szonettjét a Város első köztéri szobrának képzeletünk elé idézésével kezdte: *A jó öreg nyájas tekintetével / Ma nyugtalan néz el Szőreg felett, / Örök magyar virrasztó, józan, éber, / Ma fázva látja e magyar telet!*

A polgárosodás föltételeként történelmi szükséggé lett nemzeti ébredést, a nemzetté válást egykor elindító *Etelkát*, az első magyar regényt szívéhez szorító Dugonics példájából a második tercettben a költő ezt a tanulságot vonja le: *Ha nem volt jó az ágyú és a puská, / A honi nyelv zenéje égbe zúgja, / Hogy szent jogunk van itt a nap alatt!*

Ez az első, jelentős mozzanat, amely Juhász Gyulának e kérdésben elfoglalt álláspontját később is következetesen jellemzi: nem fegyverrel, hanem a kultúra, a művészet hőstetteivel kívánja a magyarság jogait elfogadtatni a világgal.

A szonett első tercettjének utolsó két sora a megszálló seregek jellegzetes metaforája: *a magyar bokorra / Fészket ma vércse, ölyv és kánya rak. A kánya a varjú népnyelvi változata. Ez világítja meg a Tápai lagzi* (1923) e sorának kettős – valódi, természeti és képletes, történelmi – értelmét: *Kutyák vonítanak az égre fel, / A túlsó parton varjúraj felel. Így „folytatódnak a versek” – ahogy Radnóti megfigyelte.*

Magyar Straszburgok címmel a Délmagyarország 1920. január 21-i számának első oldalát teljesen betöltve, gyászkeretben jelent meg Juhász Gyulának az elszakított városokról írott versciklusa. A párizsi tárgyalásoknak arra a hírére született, amely már jelezte a később, június 4-én aláírt trianoni békeszerződés föltételeit, a versekben szereplő magyar városok elcsatolását.

Itt még a később, 1920 októberében keletkezett *Arad* nem szerepelt. A ciklus itteni címe arra utalt, hogy Strassburg (franciásan Strasbourg) ide-odacsatolása egyaránt fájdalmas volt a franciáknak és a németeknek. Ez a párhuzam, különös figyelemmel a Szegedet ugyanekkor megszállva tartó franciák érzelmeire, másutt is hangot kapott Juhász írásaiban. 1919. március 4-én a Délmagyarországban keserűen tette szóvá, hogy a franciák eltávolították „a fájdalmas kérdéstől lángoló” falragaszokat, amelyek vádlón kérdezték tőlük: „Voulez vous quatre Alsaces?” „Négy Elzászt akartok?” Ezzel utalva a négyfelé szakított Magyarországra.

A „városversek” Juhász Gyula *Nefelejcs* (1921) című kötetében cikluscím nélkül, de egymás után, a költő válogatott verseit tartalmazó *Hárfában* (1929) *Városok* címmel jelentek meg.

Már ezekből kitűnik Juhász e nemben született költeményeinek másik jellegzetes tulajdonsága. Ő a megverselt városokban saját ifjúságának gyakran szomorú, fájdalmas, ám az emlékezésben mégis megszépült élményeit idézte. Ahogyan Újvidéken az öregedő költő nosztalgikus irigységgel látta, amint – a szájhagyomány szerint Zilahy Lajos – *Egy ifju költő egy lányt sírva csókol, / Mert mámoros a vágytól és a bortól, / Mert arany*

ifjusága most ragyog. A Pozsonyban a Duna-parti alkonyati sétájára; a Máramarosszigeten a kegyes atyáknál való tanárkodására és egy ismeretlenül maradt fiatal lánynak több más versében is megdalolt, a múltból átvilágító szeme fényére; a Nagyváradban az Adyt is szárnyára bocsátó szerkesztőségre; a Szabadkában a Kosztolányival eltöltött nyári napra emlékezik. Ciklusrenden kívül e versek el is vesztik „irredenta” sugallatukat.

Mintegy dióhéjban e későbbi városversek már ott szerepelnek az 1919 tavaszán írott *Emlékek útján* című versében:

*Lelkem ma sétál régi városokban,
Hol ifju voltam, és szomorú voltam.*

*Tavaszi fényben vár a drága Várad,
Hol Annáért volt szép a dal s a bánat.*

*Némán borongok az öreg Pozsonyban,
Hol ifju lánnyal vígan kóboroltam.*

*A csendes Léva holdas udvarában
Tűnt zongorát hall fölujjongni vágyam.*

*A nyárutói gazdag Újvidéken
Egy hervatag kert visszhangozza léptem.*

*A messze, árva Szigeten, a parkban
Egy fát keresnek, hol szívet faragtam.*

*Szelíd domb alján, szomorú Szakolcán,
Vidéki bánat föllege hajol rám...*

*Lelkem ma sétál tűnt utcák nagy éjén,
Vezet az emléke, pislogó lidércfény.*

*Vezet a vágyam, és vezet az álom,
S csak temetőknek kapuit találok.*

Juhász Gyula e fajta költeményeinek harmadik, legjellemzőbb vonása, hogy bennük a magyar történelem és irodalom emlékhelyeit siratta. Pozsony nemcsak az ifjú színésznővel, Várnai Jankával együtt töltött órákra emlékeztette: *Széchenyi járt itt, és honán merengett, / Amely nem volt, de lesz még valaha. / Csokonait itt várta a diéta, / Petőfit is, és az a nyurga, méla, / Szelíd diák, Reviczky itt merengett...*

Aradot a tizenhárom vértanú városaként köszöntötte. Csáktornyán sohasem járt, emlék nem fűzte hozzá, csak a lelke járta be a helyet, *Hol Zrínyi élt, ki a búsult magyarba / Tüzes ígével hitet égetett.*

Abban az antik mértékű, ódai fájaldalmú költeményében, amely Juhász Gyula összes verseinek kötetébe csak most kerülhetett bele, szintén a magyar történelem emlékhelyeinek elvesztését fájlalja:

Magyar...

Árva vagyok, szomorú, keserű árvája e földnek,
Eltaszított, kicsufolt, porba tiporva síró.
Árva vagyok, a világ árvája, s hiába panaszlom
Bánatomat, nem hall és nem is ért a világ.
Mind rajtam tapos, és rajtam feni bosszuja kését,
Kiknek a cenk vaksors most diadalmat adott.
Régi barátaim és mind, mind, akiket segitettem,
Hogy szabadok legyenek, s éljenek újra tovább,
Mind, akikért pajzsul tartottam testemet egykor,
S ontottam pazarul véretem, ím, letagad!
Meztelenül, iszonyú láztól borzongva, úgy állok,
Az elemek viharát tűrve, mint Lear, a király!
Hol vannak gyönyörű erdőim és hegyeim, hol,
Szóke magyar Tisza bús bölcseje mért idegen?
Mért hal meg zokogón, száműzve szeretteitől ő,
Hisz a szabadságnak zúgja örök ütemét?
Mért kellett durván leszakítani anyja szivéről
Legszébb gyermekeit: drága királyi Pozsonyt,
Büszke kuruc Kassát, kincses erdélyi Kolozsvárt,
Váradot és Aradot s mind, aminek neve fáj?
Fáj, fáj, szörnyen fáj, és már csak az éjszaka álma
Hozza ma vissza nekem őket a bűnnek ölén.
Hallom sóhajodat, sírok szent sírja, Segesvár,
Hol a magyar meteor lángja a porba bukott.
Ő e világ minden rabszolgakeserve helyébe
Egy szabad emberiség tiszta dalát dalolá!
Ó, szabad emberiség, hol vagy, Ádám, hova bujtál,
Ember, mily leköpött, sárba kevert ma neved!
Ám én esküszöm itt, szent rab sírodra, titánom,
Még kibomol lobogód, még kicsap őri tüzed!
Még viharos Nemerét támaszt nyugatra, keletre,
Északon és délen, lelked, amely a miénk!
Jönni fog – itt az idő, mikor újra magasztos erény lesz
Ember lenni s magyar: tisztelet és becsület!
Addig a durva világ fájó árvája az éjben
Fázón búvik meg csonka, hű anyja ölén,
S tiszta gyerekhittel, mint egykor régen a pásztor
Betlehem estéjén, isteni kisdéd előtt
Áhitatos szívvel dúdolja Petőfi imáját:
Harsány himnuszodat, százszorszönt égi Szabadság!

A disztichon – a váltakozva egy hexameter (hatlábú) és egy pentameter (ötlábú) sorból álló klasszikus versforma – a pátosz, az ünnepélyesség versformája. Juhász csak néhány verset írt ebben; legjelentősebb hősi halottainak állít méltó emléket. A *Magyar...* ennek a párja, szinte a folytatása. 1921. december 15-én jelent meg a költő barátjának, Domo-kos Lászlónak rövid életű folyóiratában, a Magyar Helikonban. A cím utáni három pontnak nincs szerepe, sőt zavaró, alighanem tévedésből került oda. Az időmértékes forma a magánhangzóknak a helyesírástól eltérő hosszúságát, rövidségét kívánta meg. A rövid *i, u, ü*, Juhász gyakorlatának is megfelelt; a rövid magánhangzók hosszabbítása (meztelenül) kevésbé.

Az árvaság, az *egyedül vagyunk* régi panasza irodalmunknak, s nem oktalan. 1956 is igazolta, hogy a világ közömbös irántunk: cserben hagyott. 1921-ben az sem szerep-játszás, ha a költő a magyarság megtaposottságát, a cenk (hitvány) sors diadalát fájlalja. Talán túlzó és egyoldalú, ha a régi barátoknak, Németh László gyönyörű szavával: *tejtetvéreinknek*, a történelmi Magyarországon élő nemzetiségeknek, az utódállamok önálló országhoz jutó nemzetieinek hűtlenségét rója föl. Bármily jogos a magyarságnak mint a kereszténység védőpajzsának hangoztatása, a horvátok, románok, szerbek, szlovákok önálló állami létre való igénye éppoly jogos. Más kérdés, hogy ezen a címen Trianon hatalmas magyarlakta területeket is juttatott nekik.

Ubi sunt? Hol vannak gyönyörű erdőim és hegyeim... A Tisza valaha magyar földön eredt, és magyar földön ömlött a Dunába: ezért nevezte a költő, mint itt, következetesen magyar folyónak (*A Tisza*, 1910; *A szent magyar folyó*, 1919; *A Tiszánál* 1923), s ezért fájlalja most, hogy *bölcseje*, forrása idegen, és ugyancsak idegenben, szeretteitől számúzve fejezi be életét.

S utána sorolja föl elvesztett nagy történelmi városainkat az ismert epitheton ornansaikkal, díszítő jelzőikkel: a koronázó várost, Pozsonyt; a Rákóczi hamvait őrző Kassát; Mátyás király szülővárosát, Kolozsvárt.

A Jókai-centenáriumkor, 1925-ben a meseköltőt ünneplő mindkét versében hasonlóképpen idézi föl Komárom, Pozsony, Lócse jelentőségét az ünnepelt életében, életművében. 1927-ben *Trianon* című nagy költeményét egy francia szólás ide alkalmazott változatával keretezi: Rien en parler, toujours en penser. *Nem kell beszélni róla sohasem / De mindig, mindig gondoljunk reá*. Itt is főlemlegeti Pozsonyt, hol királyokat koronáztak egykor; Nagybányát, ahol Ferenczy festett; Váradot, hol Ady énekelt, és holnapot hirdettek magyarok.

*Mert ki feledné, hogy Verecke útján
Jött e hazába a honfoglaló nép...*

Segesvár is a fájdalmasan elvesztett emlékhelyek közül való.

*És ki feledné, hogy erdélyi síkon
Tűnt a dicsőség nem múló egébe
Az ifjú és szabad Petőfi Sándor!
S tudnád feledni a szelíd Szalontát,
Hol Arany Jánost ringatá a dajka,
Mernéd feledni a kincses Kolozsvárt,
Hol Korvin Mátyást rengeté a bölcső,
Bírnád feledni Kassa szent halottját,*

*S lehet feledni az aradi őskert
Tizenhárom magasztos álmodóját,
Kik mind, mind várnak egy föltámadásra?*

A Magyar... is igazolja, amit *A vén cigánynak* kapcsán Juhász Gyula ekkori gondolatvilágában a magyarság és emberség elszakíthatatlan egységéről megállapíthattunk. A magyar üstökös, Petőfi példája mindennél meggyőzőbben bizonyítja, hogy a szegedi költő az emberi jogokat a nemzeti jogokkal azonosnak látta. Petőfi *a világ minden rabzolgakésereve helyébe / Egy szabad emberség tiszta dalát dalolál!*

Három intertextuális szövegrész következik ezután. Az egyik bibliai: *Ádám, hol vagy? A másik, kedvelt bölcselőjétől, Nietzschétől való: Ember, mily leköppött, sárba kevert ma neved!* A harmadik ugyanaz a befejező sor, Petőfi imája, amellyel a titán, a költőóriás verse (*Levél Arany Jánoshoz*) befejeződik, a szabadság – Petőfi számára, tudjuk, a világszabadság – himnuszával.

Megismétli: *Jönni fog – itt az idő, mikor újra magasztos erény lesz / Ember lenni s magyar...*

A betlehemi hasonlatot magyarázza a megjelenés ideje: 1921 karácsonya előtt vagyunk.

Emberi hitvallás, 1925

Juhász Gyula 1919 márciusának elején csatlakozott a szociáldemokrata párthoz; akkor, amikor a wilsoni elvekben, a nyugati demokráciában csalódott magyar értelmiség tömegesen tódult a szocializmus táborába. Juhász Gyula azonban – eltérően a többségtől – hű is maradt eszméihez, s ősszel, amikor a kommün bukása után a szociáldemokrata párt újjászerveződött, részt vett a Munkásotthon tevékenységében; a kulturális bizottság elnöke, gyakori előadó, ünnepi szónok. Anatole France a példaképe. Amikor bírálják, őrá hivatkozik: egyetlen francia sincs, aki őt e hitvallásáért rossz franciának tartaná. A művelt nyugaton ez rendjén van. Csak nálunk bélyegzik – úgymond – hazátlan bitangnak a szocializmus elkötelezettjét.

A húszas évek elején írta a költő nagy munkásverseit; 1921-ig *A Munka* című szegedi szocialista napilapba, megszűnése után a *Népszavába* és a polgári demokratikus ellenzék helyi lapjába, a Délmagyarországba. 1925 karácsonyán jelent meg e hatalmas vallomása:

Emberi hitvallás

*Hiszem, hogy járt e földön egy szomorú, magányos
Galileai férfi, ki harminchárom évvel
Többet tudott, mint minden Cézár, poéta, mágus,
S szelíd szava erősebb, mint minden büszke kétely.*

*Hiszem, hogy igéje túléli dómok ormát,
Az arany kupolákat, a máglyát és a kardot,
Hiszem, ha sohasem jó, mit hirdetett, az Ország,
Hogy az az Út, Igazság, melyen ő égbe tartott.*

*Remélem, hogy e földön, mely völgye siralomnak
S csillaga küzdelemnek, a dúvadak helyébe
Szelídebb népek állnak, s rózsásabb lesz a holnap,
És nem lesz a bitófán mártírhalott a Béke.*

*Remélem, hogy a munkás megkapja méltó bérét,
És nem lehet henyélni bíborban és selyemben,
S a paloták alatt nem támolyog az éhség,
S ebek harmincadján nem tengődik a Szellem.*

*Szeretem e világnak minden gyönyörüségét
És minden bánatát, a napot és esőt,
A márciusi zsongást, a decemberi békét,
A kelő csillagot és a lepihenőt.*

*Szeretem kisfiúk és -lányok forradalmát
Iskolák udvarán s a dérvért öregeknek
Bús topogásait, sírok örök nyugalmát,
Csak Mammon, gyilkosunk, csak téged nem szeretlek.*

Forma szerint is érdekes vers: keresztrímes nibelungizált alexandrin, jól érzékelhető sormetszetekkel. Hosszú, dikciós, ünnepélyességet árasztó soraival szinte szabad versnek hat, ámde rímes is: negyedik sorának vége a másodikra felel, többnyire a Juhásztól megszokott asszonáncokkal. Juhász verseinek egy sora többnyire egy mondat; költészetében ritka az *enjambement* (áthajlás, átkötés), tehát amikor a versmondat új sorban folytatódik. Ebben a versben hatszor is él vele a költő; ezzel is a méltóságteljesen hömpölygő, epikus közlést szolgálta.

Az is kitűnik az első pillanatra, hogy a költemény a *hit, remény, szeretet* hármasságára van fölfűzve. Két szakaszonként változik a kezdőszó: *hiszem, remélem, szeretem*.

Azért is különleges, mert szocialista vers, ámde a keresztény elveken nyugszik, és képeit a bibliából veszi. Juhász maga írja, hogy ifjan – Renan híres könyvét, a *Jézus éle-tét* (1864) olvasva – nem hitt Krisztus istenségében; ez a nézete lappangva úgy élt tovább, hogy a Megváltót később sem mint Isten Fiát emlegette, hanem mint az Ember Fiát (*Krisztus a vargával*, 1922). Itt is csak mint *galileai férfiről* beszél róla, és a maga méla-bús lelkét Jézusra kivetítve szomorúnak és magányosnak festi. De tudását és hatalmát a keresztény tanításnak megfelelően ábrázolja. Igéje örök, és túléli az egyházi és világi pompát, az eretneküldözést és a háborúkat. *Credo, quia absurdum* – mondja Tertullianus: hiszem, mert lehetetlen. Vagy ahogy Ady írta: *hiszek hitetlenül Istenben*. Hinni éppen azért kell, mert amiben hinni kell, tudni nem lehet. Juhász hitvallása is azt fejezi ki: ha Krisztus igazsága nem valósul is meg; az ország, melyet jövendőlt, nem jön is el, tanítása érvényes és igaz: ő az út, az igazság és az élet, ahogyan János evangéliuma szerint (14, 5) hirdette.

A szocializmus nem tartja a Földet a siralom völgyének, mint a zsoltáros (84, 7); Juhász Gyula szocializmusa azonban nem összeegyeztethetetlen a bibliai tanítással. A költő Marx közgazdasági tanait, kapitalizmusbírálatát ismerte és elfogadta, anélkül, hogy a marxizmust, a történelmi materializmust vállalta volna. A Föld a *küzdelmek csillaga*, de reménykedik, hogy eljön az emberiség életében az örök béke.

Megint szabad bibliai idézettel kezdődik a negyedik stófa: olyannal, amelyben keresztény tanítás és szocialista cél egyetért: *méltó a munkás a maga bérére*, ahogyan még Káldi György fordítása fogalmazta (Lukács 10, 7). Juhász számára az igazságos társadalom nemcsak azt jelenti, hogy a paloták alatt nem tápolyog az éhség, hanem azt is, hogy ebek harmincadján nem tengődik a szellem. (A megszemélyesítés mindkét példája egyaránt nagy kezdőbetűt kívánna: ha a Szellem nagy, az Éhség is az. Mégis, szövegelemző tapasztalatomból tudom, hogy Juhász a szellem szót is kis *s*-sel írta, de az ő *s* betűjét a nyomdászok gyakran szedték nagynak.)

A hit és remény után a szeretet tárgyai következnek. *Életöröm és szomorúság, gyönyörűség és bánat, nap és eső* – Juhász életében, gondolkodásmódjában, költészetében gyakori ellentétpár. Ezekben az években a tollán a *március* a forradalmak, a megújulások metaforája (*Márciusi dal*, 1920; *A márciusi láz*, 1921; *Hódolat Jókainak*, 1925); a *decemberi béke* most is a megjelenés időpontjára, karácsonyra utal.

Az utolsó szakaszban a költő továbbszövi ellentétpárjait (*fiatalság – öregség; élet – halál*), majd hitvallása az utolsó sorban tetőzik. Juhász lírájának különösképpen jellemzője a csattanó kedvelése. A már idézett Péczely László számos példát közöl tőle, amelyekben az utolsó sor, az utolsó szó csendül föl mint a mondandót poentírozó, kiélező formai eszköz (*Magyar népem*, 1903; *Sebesült munkás a Rókusban*, 1914; *Magyar nyár* 1918; *A Munkásotthon homlokára*, 1919; *Sóhaj*, 1920; *Petőfi-centenárium*, 1922; *Új vallozás*, 1923; *A dolgozókhöz*, 1925). Itt így: *Csak Mammon, gyilkosunk, csak téged nem szeretlek.*

Mammon arámi szó: a tőkét jelképezi. Jézus megszemélyesítette: démonnak mutatta be, amely a kapzsi emberen uralkodik. *Nem szolgálhattok az Istennek is, a Mammonnak is* (Máté 6, 24; Lukács 16, 13).

Időszerűtlen tanítás? A sztalinizmus visszahatásaként ma a pénz, a piacgazdaság életünk meghatározója. A szocializmusnak az a karikatúrája, amelyet átéltünk, valóban bebizonyította, hogy a kereslet és kínálat törvénye áthághatatlan, s ennek alapja a piac és a pénz. Hamisnak látszik Aquinói Szent Tamás tétele, amely szerint *pecunia non parit pecuniam*: a pénz nem szül, nem termel pénzt. Hiszen a kamat, az osztalék munka nélküli jövedelemként hat. Valójában azonban itt sem a pénz hozza a hasznot, hanem a munka; persze többnyire nem a pénz tulajdonosának a munkája, hanem a bérmunkásé.

A tőkés gazdaság bizonyította ugyan fölényét a sztalinista dogmákkal szemben, de azt nem, hogy ez volna a tökéletes társadalom. Egy évszázad óta a pápai enciklikák is figyelmeztetnek, hogy a szociális korlátoktól is szabad tőke rombolja az emberiség életét. Az a szabadság, amely szerint gazdagnak, szegénynek egyaránt szabad a híd alatt hálni, ma sem lehet eszményünk. A világ ma is keresi a gazdaság, a társadalom, a művelődés legeredményesebb, az emberi nemet legméltóbban kiszolgáló útjait. Más szó ma sincs erre, mint szocializmus. Amelyet a sztalinizmus lejáratosít ugyan, de eszményei az emberiség legnagyobb gondolkodóinak, művészeinek, költőinek álmaiban ma is élnek. *Amely a jövő század reménye.*

Váci szeptember 1899, 1934. szeptember

Juhász Gyula 1921-ben *Mikor én piarista voltam* címmel így emlékezett ifjúkorának különös közjátékára: „E fiúból pap lesz, akárki meglássa! – mondogatták rólam is gyermekkoromban a rokonok, mert magányos és komoly fiúcska voltam, aki könyvei és írásai közé temetkezett. A családban különben is tradíció volt a papság; édesapám is

volt egy évig bencés Pannonhalmán, és három közeli rokon is volt a kegyesrendiek öltönyében. Mikor a hatodik gimnáziumot elvégeztem, én is fölvéttem magamat a rendbe. Tizenhat éves voltam – és már lemondtam a világ örömeiről. Akkor legalább úgy éreztem, és úgy cselekedtem. Már megjelentek verseim a Szegedi Naplóban, és éppen azon a napon, amelyen a váci novíciátus kapuját átléptem, hogy a világot megvessem, és tekintetemet az ég felé irányítsam, jelent meg első versem a Budapesti Naplóban. Ovidiusról szólt, aki Rómába vágyik, szeret és remél. A világról, úgy látszik, nem lehet olyan könnyen és olyan hamar lemondani."

Önsanyargatásra kész lélekkel látott szerzetesújonci életéhez. Önkínzásból mások helyett is súrolt, éjjelente a hideg kövön imádkozott a feszület előtt. Lassan azonban mindez ellentétére fordult: az édesanyja utáni sóvárgás, a honvágy, néhány csalódást okozó élmény hozzájárult, hogy tavasszal elbocsátását kérte a rendházból. A magiszter kérdésére, hogy mihez fog kezdeni az életben, azt felelte: *Költő akarok lenni, és újságíró, mint Zola!*

1900. május 5-én indult haza. Ezen a napon halt meg Nietzsche. Pesten átutazva szemtanúja volt Munkácsy Mihály temetésének. Ettől kezdve különös figyelemmel kísérte a beteg lángelmék sorsát.

A váci emlékek gyakran foglalkoztatták versben (*Szűzek*, 1904), prózában (*A tékozló fiú*, 1925). 1929-től végképp a melankólia, az időszakos búskomorság rabja lett. Élete ettől fogva szobájának négy fala és a szegedi idegkliniká közt folyt le.

1934 nyarán súlyos mélabúja miatt már hatodszor került be a klinikára. Szeptemberre javult annyira, hogy ismét írt néhány verset, többek között az említett *Móra Ferencnek* címűt. Ez előtt néhány nappal született a váci emlékeket utoljára idéző szonettja:

Váci szeptember 1899

*A klastromablakból kinéz az őszbe
Egy égő szemű kispap. A Naszály
Búsán pipál, az esti félhomály
Ölén levelek hullanak csörögve.*

*Az asztalon a Szentek Élete,
Fametszetekkel, mély csend a szobában,
A szél künn az elmúlást intonálja,
Az udvaron sétál egy remete.*

*Szüretre érnek a szőlőhegyek,
Halálpillék a feszületre szállnak,
Az égi nyájak nyirkos gyapja kondor.*

*A kispap lelke messze őgyeleg,
Várják pásztortüzes tiszai tájak,
És ő egy halk Verlaine-versre gondol.*

A szonett, ez az ugyancsak olasz eredetű versforma, rokon a tercínával. Petrarca tette világhívvá. Nálunk főként Kazinczy élt vele. Juhász Gyula legkedveltebb vers-

formája: több mint háromszáz versének adott keretet. A század elején, a modern hazai líra születésekor, Babitscsal és Tóth Árpáddal Juhász Gyula újította föl. József Attila az ő hatására írt e formában; nem véletlen, hogy szonettban is búcsúzott atyai pártfogójától (*Meghalt Juhász Gyula*, 1937).

Szigorúan kötött forma: két négysoros és két háromsoros strófaból, tehát tizenégy – tíz vagy tizenegy szótagú – jambikus sorból áll. Az első két szakasz (a szonett ottavája) és a harmadik meg a negyedik szakasz (a szonett tercettje vagy tercínája) önálló rímrendszert alkot. Rímképlete eredetileg *abba abba cdc dcd* volt, ám ez az idők folyamán, költőnként (Shakespeare, Baudelaire stb.) módosult. Juhász rímrendszere is egyéni. Többnyire a második ottavában nem ismétlődnek az elsőnek a rímei, hanem a költő újat kezd, mégpedig ritkán ölelkezőt (*abba*), inkább párrimeset (*abab cdcd eef ggf*). A *Váci szeptember 1899* ottaváinak rímei kivételesen mégis ölelkezők, de egymástól némiképp függetlenül: éppen az ölelkező rímek azonosak mindkét strófában (*őszbe – csörögve; Élete – remete*); képlete tehát: *abba acca*.

Juhász szonettjainak tercínái általában szabályosak (*eef ggf*). Itt ráadásul nemcsak a harmadik, hanem az első és a második sort is összecsendíti (*szőlőhegyek – őgyeleg; szállnak – tájak*), tehát sajátos képlete *dce dce* lesz. Néhány sorvég, ha nem tiszta rím is, mint a *Naszály – homály*, szabatos asszonánc (a már idézettek mellett pl. *kondor – gondol*), de egészen laza is van (*szobában – intonálja*).

A vers minden természeti képével (a Cserhát ködös csúcsával, a párálló Naszályal; a hulló levelekkel; a süvöltő széllel; a szüretre ért szőlőkkel; a feszületre szálló halálpillékkal; a gomolygó, göndör, kondor esőfelhőkkel) és hangulati utalásaival (a szoba mély csöndjével; az asztalon heverő *Szentek életével*; az udvaron sétáló magányos szerzetessel) mélabús lelkiállapotot sugall. Az *égő szem* a szinte gyermek szerzetesújoncnak szenvedélyes, rajongó vágyakozását jelképezi: kettős értelemben. Egyik, amelyről az imént a prózai emlékezésében írt, az aszkézisnak, a szentté, vértanúvá válásnak fanatikus akarása. A másokra a vers végén kapunk magyarázatot: a honvágy.

A szél az elmúlást, stílusosan, *intonálja*, megszólaltatja, akár a templomi éneket. A *remete* kissé erős szó itt: a piaristáké a legszabadabb szerzetesrend volt; remeteségre még a novíciátus előjáróinak sem volt okuk. Képletesen értve mégis helyénvaló, mert a világtól való elzártságot, magányt érzékelteti.

Az utolsó szakasz itt is a csattanó. Prózában így emlékezett a költő: „Magam ugyan gyakran fölkeltem, és mezítláb suhantam a kongó, boltíves folyosóra, és néztem a nagy, sárga holdat, amely most Szeged fölött is így mosolyog, ilyen túlvilági búsan...” A versben a pásztortüzes tiszai tájakat idézi. Bizonyára gyermekkorának kedves dala támadt föl lelkében: *Este van már, késő este, / pásztortüzek égnek messze, / messze-messze, más határon, / az alföldi rónaságon*. Ez a régi népies műdal már 1858-ban szerepel Mátyás Gábor dalgyűjteményében; a korabeli iskolai énektanítás kedvelt dala volt.

Próza emlékezésében Zola példáját hozta föl, a vers – megint stílusosan – Verlaine-ét. Akit nem sokat emlegetett, de annál jobban követett. 1908-ban éppen azt idézte tőle, amit korábban én: zenét mindenekelőtt, mert – úgymond Juhász Gyula – *a zene a lelke a mai versnek*.

Venit summa dies..., 1934. október 4.

Néhány nappal a váci novíciusságára és Móra Ferencre való emlékezése után született a *Venit summa dies...* című verse. A latin cím Vergilius *Aeneis*-éből való (a 2. ének 324. sora), és Trója végzetének utolsó napjáról szól. Juhász Gyula értelmezésében: számára is *eljött a végső nap...*

Venit summa dies...

*Eljön mindenkinek a pillanat,
Mikor egészen egyedül marad,
Mikor mellette senki, semmi más,
És nem segít se átok, sem sirás.*

*Az élet távol, a halál közel,
Bűnt, balgaságot semmi sem főd el,
Mikor az ember az Írás szerint
Mégmértetik és megítéltetik.*

*Eltűnnek a boldog káprázatok,
Minden, mi az életnek színt adott.
Kialszik a remények csillaga,
S a lélek van a pusztában maga.*

Eszköztelen, szinte prózai szöveg. Reménytelen mondanivalóját rímekbe és ritmusba oltva teszi elfogadhatóvá, élvezhetővé. Szinte nincs benne magyaráznivaló, még költői megoldásai is nyilvánvalók: a sok *s*-es, egy-egy *b*-s meg *m*-es alliteráció a magyar versforma zenéjét fokozza. Reviczky szerint a világ csak hangulat; a közhely szerint illúzió; Juhász szerint *káprázat*. A boldog káprázatok teszik elviselhetővé az életet, ezek adnak színt neki. De amint eljön a végső nap, mindenki egészen egyedül marad, s a lélek magányosan didereg a pusztaságban.

Leverő tanulság, de mélyen emberi és megváltoztathatatlanul igaz.

Remeteség, 1934. október 13.

Juhász Gyula utolsó versét a maga választotta halála előtt két és fél évvel, 1934. október 28-án írta *Zene* címmel, Haydn *Búcsúszimfóniájának* ihletésére. Ahogyan ebben az érdekes zeneműben a muzsikuskok sorban otthagyják hangszereiket, míg végül az utolsó is elnémul, úgy fejeződik be az emberi élet: *egy hang sír elhalón, / Mintegy segítségért kiáltva az égre, / Majd csak susog, és elnémul örökre / A bánat.*

Kevéssel ez előtt a vers előtt született a *Remeteség*. „A lírai emlékezés remekműve”; „egy vállalt magatartás summája” – ahogyan Szalatnai Rezső, Juhász Gyula két szakolcai évének, hatszáz napjának monográfiája írta.

Remeteség

*A szakolcai dombokon
Fiatal voltam egykoron.
Oly édes volt a bánatom,
Hogy dallá csordult ajkamon.*

*Olyan egyedül éltem én,
Hogy egész világ volt enyém,
Egész világ szép temető,
És benne álom, mese, nő.*

*Ha jött a téli alkonyat,
S elmosta mind a dombokat,
Úgy borult árvasága rám,
Mint remetére a magány.*

Csodálatos vers: hatását főképpen a tartalom és a forma végletes ellentéte idézi föl bennünk. A fájdalmat, szomorúságot, keserűséget a legdallamosabb formába öntve fogadtatja el velünk. Juhásznak kedvelt oximoronja az *édes, boldog, gyönyörű, megváltó, szép bánat; édes szomorúság, az édes-bús* jelző. Az az *édes bánat*, amelyet a *Véres őszben* a háború vérzivatarjában szinte visszakíván, többek között a két keserű szakolcai évnek azóta megszépült emléke. A *Véres őszben* azt olvastuk, hogy a hajdani fájdalmakat *a lélek, e halkan zengő zeneszer*, dallamba tördelte. A *Remeteségben* meg azt: az édes bánat dallá csordult a költő ajkán. Nemcsak akkor, több mint két évtizede, hanem most is, a közeledő halál árnyékában.

„A vers olyan áttetsző, mint egy vízcsepp” – írta elemzője, Rónay György. „Az utolsó, csodálatos hegedűhang” – utal a *Zene* metaforájára. A szavak, folytatta, olyan egyszerűek, hogy a költemény félig szinte próza, félig népdal. Az emlékezés lágy, lebegő képekké oldódik. Juhász költészetének három kulcsszavát együtt találjuk itt: *álom, mese, nő*. Nem külön értendők ezek, hanem együttesen, egymást átjárva: a nő – Anna – álmaiban, mesevilágában jelent meg. Tudjuk, Szokolcán születtek a legszebb Anna-versek, s ezek is már az emlékezés (pl. *A régi Anna*, 1911), az álom (pl. *Babona*, 1911) jegyében.

A harmadik szakasz természeti képeiben az egykorú szakolcai versek motívumai ismétlődnek (*A végeken, északon*, 1911; *Télutó*, 1912; *Ködök várában*, 1912; *Sírvers*, 1912). A *remete* alakja, ezúttal önmagára alkalmazva, ismerős a *Váci szeptember 1899* című versből, és most a címet is ihlette.

*

Kiterjeszthetjük egész életére: magányos volt, remeteként, szülővárosában is száműzöttként élt, s mégis, *ebből a fájdalmas életből csordult dallammá gazdag költészete*.